

TĂBLIȚE VOTIVE DIN TIBISCUM, ALE CAVALERILOR DANUBIENI¹.

DE D. TUDOR.

Museul din Lugoj, prea puțin cunoscut cercetătorilor, conține un bogat și variat material epigrafic, numismatic și sculptural, adunat din mai multe stațiuni romane bănățene, ce așteaptă a fi publicat.

Trei fragmente sculpturale, rupte din icoane cu figurațiuni din religia Cavalerilor danubieni, păstrate în acest Museu, lărgesc zona de răspândire a acestui cult și măresc numărul celor descoperite în Dacia. Ele au fost aflate la *Tibiscum* (Caransebeș), probabil încă din vremea stăpânirii austro-ungare, și mi-au scăpat din vedere, acum cinci ani, când am adunat într'un *corpus* special și interpretat toate monumentele de acest gen¹.

1. — Fragment din marmoră albă, rupt de la colțul de sus din stânga al unui relief ce era sculptat pe trei zone. Înalt de 15 cm., lat de 9.5 cm. și gros de 3 cm. Fig. 1.

Fășiile cu tablouri se separau prin rame simple și proeminente.

a. Prima zonă cu figurații, de și ruptă în cea mai mare parte, se poate reconstitui prin similitudini. Se mai pot găci: bustul Soarelui (*Sol*), așezat pe un postament în colțul plăcii, picioarele, păstrate de la brâu în jos, ale unui personaj îmbrăcat cu pantaloni, apoi resturile altor două busturi îmbrăcate cu o tunică drapată, ca și a divinității solare.

Cu ajutorul altor monumente similare², repertoriul zonei se întrece astfel: bustul lui *Sol*, acolitul purtător al peștelui, triada celestă (în centru), un alt acolit identic (ținând peștele sau un sceptru) și, în sfârșit, în colțul din dreapta, bustul Lunii.

¹ *I Cavalieri danubiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, VII (1937), pp. 189—356, și *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri danubiani*, în *Eph. dacorum.*, VIII (1938), pp. 445-9. Cf. recenziile d-lui Cumont, în *Rev. arch.*, 1938, p. 67 și urm., și Chapouthier, în *Rev. Étud. Anciennes*, 1939, p. 15 și urm.

² *I Cav. danub.*, mon. 3; 9; 11, 38; 50; 58 și 1.8.

b. În centrul zonei și al icoanei e o femeie (Zeița), represintată în față cu un-trepied încărcat cu un pește. Zeița privește drept înainte: e îmbrăcată cu o tunică, are vâl pe cap și duce mâna dreaptă spre gura calului Cavalerului. Peștele are

Fig. 1.

ochiul scobit, în care sculptorul fixase o bucată de sticlă colorată, acum căzută.

Cavalerul din stânga, singurul păstrat, se apropie cu calul în pas domol de masa centrală, și cu dreapta ridicată caută să lovească cu o lance trupul dușmanului doborât supt copitele calului (acum rupt). E îmbrăcat cu o tunică și poartă o căciulă frigiană. De-asupra lui se desfășoară un șarpe, cu capul său lângă urechea Zeiței.

Înapoia Cavalerului se mai găsește și un acolit, se pare o femeie (Nemesis?), care întinde o pateră stăpânului ei.

Partea ruptă a zonei va fi conținut același Cavaler și acolit, cu un al doilea șarpe de-asupra lor, fiindcă repertoriul central, la toate monumentele noastre, are un aranjament araldic.

2. — Fragment de marmoră albă, rupt din centrul și colțul de jos din stânga al sculpturii. În starea actuală, măsoară : 10 × 8 × 0,8 cm. Fig. 2

Fig. 2.

Ca și cel precedent, avea o formă dreptunghiulară, cu repertoriul aranjat pe trei fâșii, la fel separate printr'un cadru simplu. Compartimentul cu reprezentațiile din lumea solară e complet pierdut.

a. În registrul central, se găsesc față în față cei doi Cavaleri păstrați de la brâu în jos, cu caii în galop. Supt copitele animalelor, cei doi învinși stau doborâți la pământ, cu mâinile aduse supt fața întoarsă în jos. Caii poartă căpestre și șele simple.

Între cai, stă o masă monopodă, încărcată cu un pește abia schițat, în spatele căruia se mai vede un rest din bustul Zeiței.

b. Ultima zonă prezintă un patruiped (panteră?)

întors spre stânga și gata de atac, o colonetă de-asupra animalului, formată numai din patru spirale, un pom încărcat cu obiecte neclare (berbecul?); alături, un om așezat pe un butuc de lemn, ține în dreapta un obiect prelungit în poziție verticală, care seamănă cu o măciucă, sau e de socotit a fi un pumnal, pe care-l înfinge în pământ și, în sfârșit, în fața lui se mai vede o bucată de stofă, pe care o susține cu mâna stângă.

Aranjamentul și elementele acestei zone au puternice asemănări cu un fragment descoperit la Ratiaria¹. Silueta patruipedului, în ambele cazuri, nu seamănă a fi a unui grifon animal favorit al zeiței Nemesis, așa cum îl vedea Rostovțev². Seamănă mai mult cu un câne de vânătoare, animal familiar cultului acestor divinități. Bucata de colonetă, pusă numai în repertoriul tăblițelor din Dacia și al celor trimise de aici în Pannonia³ nu se poate pune decât în legătură cu credințele în cele patru elemente componente ale Universului⁴. Arborele face aluzie la sacrificiul, sângeros și expiatoriu, al criotauroboliului, cunoscut și acestui cult⁵.

Personagiul de lângă copac, din cauza neclarității sculpturii, poate fi interpretat în două feluri. El s'ar situa ca un inițiat în gradul *leo*, dacă măciuca ar fi sigură și pe cap ar purta masca leului, ca într'un exemplu ce ni-l dă un fragment ieșit probabil de la Troesmis⁶. Mai multe probabilități ar avea ultima ipotesă, în care el ar ținea rolul unuia dintre cei doi mistagogi din scena morții liturgice sacre, la care face aluzie pumnalul ce-l înfinge în pământ, moment pus de pietrari în acest loc al repertoriului⁷.

3. — Fragment rupt de la colțul de jos din dreapta al unui relief de marmoră. Tăblița avea partea de sus ovală și probabil numai două registre. Măsoară acum : 10,5 × 7,5 × 1,2 cm. Fig. 3.

a. Un Cavaler, din care nu se mai conservă decât partea inferioară, aleargă spre stânga cu calul în galop, prevăzut cu frâu și șea. Omul căzut supt copitele calului lipsește. Dacă nu ar fi o scăpare

¹ *Ibid.*, mon. 41.

² *Une tablette votive thraco-mitriacque du Louvre*; p. 13, Paris, 1923 (*Mém. prés. par div. savants à l'Acad. Inscr., Bell. Lett.*, XIII, a 2-a parte).

³ *Cav. danub.*, mon. 1; 11; 23; 61 și 70.

⁴ *Ibid.*, p. 265.

⁵ *Ibid.*, p. 284.

⁶ *Ibid.*, p. 275 și mon. 53.

⁷ *Ibid.*, p. 270 și urm., și mon. 41.

a pietrarului, se poate presupune că fusese întregit prin vâpsea, acum căzută.

b. În ultima zonă, începând de la dreapta, se mai văd: un berbec ce fugă în afară, un om ce întinde brațele spre un mare crater și un cap abia schițat de-asupra și înapoia vasului, al unui alt personajiu.

Ca dispozitiv artistic și semnificație religioasă, tabloul din jurul craterului găsește identitate în două represintări, aflate la Grădiște (Iugoslavia) și Brigetio¹. Sensul acestei scene rămâne deocamdată de nepătruns².

Cu cele trei fragmenie descrise mai sus, numărul total al monumentelor dedicate Cavalerilor danubieni în Imperiul roman și cunoscut azi se ridică la una sută treizeci și opt exemplare³. Pentru Dacia, numărul se mărește la treizeci și opt de bucăți, cele mai multe săpate în piatră și socotite ca fiind dintre cele mai vechi. Tăblițele de la Tibiscum completează un mare gol al hărții de răspândire a acestui misterios cult, fiindcă până acum, nu se cunoștea în Banat decât un singur relief dedicat Cavalerilor danubieni, aflat pe malul Dunării la Pojajena Sârbească (jud. Caraș).

Ca material religios, ele nu aduc nimic nou, fiindcă toate elementele din repertoriul lor sânt cunoscute din monumentele similare descoperite mai înainte. Din punctul de vedere artistic și tipologic, tăblițele din Tibiscum se leagă de cercul celor de piatră aflate în Dacia Superioară și în Pannonia Inferioară. Ele se remarcă printr'o grosolanie a execuției, elementele repertoriului fiind lipsite de precizie. Figurile sânt abia schițate, și unele lipsuri actuale erau întregite de meșteri cu vâpsea, care de cele mai multe ori nu a resistat intemperiiilor și umezelii⁴.

Monumentele de marmoră asemănătoare cu cele trei de la Tibiscum și care din punct de vedere religios și tipologic intră în grupul celor aflate în Dacia Superioară, pe valea Dunării, în Pannonia Inferioară și Moesia Superioară⁵, aparțin unui cerc artistic care era în Dacia? Toate aceste tăblițe sânt săpate în marmoră albă, existentă numai în carierele

provinciei dintre Carpați, cum erau cele de la Bucova. Mai observăm că, din ele, cele mai multe s'au găsit tot în aceeași provincie. Cele din Pannonia Inferioară și Moesia Superioară trebuiesc socotite ca un import din Dacia. De aceia, în acele provincii, în locul pietrei se folosea mai mult metalul, plumbul sau bronzul pentru icoanele Cavalerilor danubieni. Din Dacia, unde acest cult era autohton, tăblițele erau exportate, gata sculptate, în spre Moesia și Pannonia.

Fig. 3.

Targhette votive dei Cavalieri danubiani scoperte a Tibiscum (Dacia).

(Riassunto.)

Siamo riusciti a trovare altri rilievi, frammentari, dei Cavalieri danubiani, conservati ora nel Museo Archeologico di Lugoj (Romania) e scoperti a Tibiscum (Caransebeș).

1. (Fig. 1). — Frammento di rilievo marmoreo. Misura: 15 × 9,5 × 3 cm.

a. Nella prima zona vediamo il busto del Sole, le gambe di un personaggio (l'uomo che portava il pesce) e poi resti di altri due busti (la triade celeste).

b. Sulla fascia principale si vede in mezzo un tripode con un pesce e, dietro, il busto di una

¹ *Ibid.* mon. 39 și 61.

² *Idem.*, p. 272.

³ Ultimul descoperit, și lipsă din *corpus*-ul meu, la Cașarov. în *Jahrbuch-deutsch-arch. Inst., Arch. Anz.*, 1938, p. 197.

⁴ *Cav. danub.*, p. 206, și mon. 61.

⁵ *Ibid.*, mon. 3; 4; 5; 8; 9; 11; 15-19; 38; 39; 60; 61 și 132.

donna che alza la destra verso la golla del cavallo di un Cavaliere vestito in costume frigio. Il guerriere brandisce una lancia ed è seguito da un accolito che porta una patera. Un serpente si vede al disopra della testa del Cavaliere.

2. Fig. 2. — Frammento simile al precedente. Misura: $10 \times 8 \times 0,8$ cm.

a. La zona principale raffigura in mezzo il busto frammentario di una donna e davanti ad essa sta il monopode col pesce al disopra. Due Cavalieri frammentari e disposti in schena araldico si avvicinano a galoppo. I cavalli portano selle e freni e calpestano colle zampe due uomini caduti in terra.

b. L'ultima fascia è poco chiara: un quadrupede, una colonnetta, un albero, un uomo seduto ed armato con una clava (o un grande pugnale che vuole piantare in terra) tiene anche nella sinistra un pezzo di coperto (la pelle dell'ariete?).

3. (Fig. 3.) — Frammento simile ai precedenti. Misura: $10,5 \times 7,5 \times 1,2$ cm.

a. Della fascia centrale si conserva soltanto la parte inferiore di un Cavaliere in galoppo, e sopra una sella. L'uomo caduto sotto le zampe del cavallo non è stato scolpito.

b. La zona in basso raffigura: un quadrupede (ariete?) che salta verso destra, un uomo colle mani stese verso un gran cratere ed in fondo una testa umana, appena scolpita.

Il numero dei monumenti che si sono trovati fino ad oggi è di 138, di cui 38 in Dacia. Nella regione del Banato era conosciuto finora un solo rilievo. I nostri rilievi appaiono rozzamente scolpiti, cosicchè la policromia vi completava il lavoro. Essi si scolpivano nella Dacia e di là sono stati importati in Pannonia Inferiore e Moesia Superiore.

